

שיטת הרמב"ם בדין נולד

הרב חשה שזיפי

פתיחה
שיטת הראשונים
שיטת הרמב"ם
מלאכות שבת - שביבת גוף האדם
יסוד שיטת הרמב"ם

פתיחה

מובא במסכת שבת¹:

ואין מרזקין (וי"ג מרסקין) לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שזיבו מימיו, אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש...

וכתב רש"י:

כדי שזיבו מימיו - משום דקא מוליד בשבת ודמי למלאכה שבורא המים האלו.
אבל נותן לתוך הכוס - של יין בימות החמה כדי לצנן ואע"פ שנימוח מאליו ואינו חושש.

רש"י בדבריו אלו מכניסנו לתוך דין מיוחד בשבת אשר לו השלכות רבות לימינו בתחומי הטכנולוגיה המתבצעות בשבת. אנו, במאמר זה, נסקור בקצרה את עיקרי השיטות בדין נולד ונתמקד בשיטה היחודית לרמב"ם בדין זה.

שיטות הראשונים

בעקבות שיטת רש"י הקובע שהמרסק ברד ושלג בשבת חייב משום מוליד הולך רבינו ברוך², ובנוסף מרחיב דין זה ואוסר אף השימוש בנולד עצמו ולא רק את עצם פעולת הנולד. נפק"מ בין שיטותיהם מביא הרשב"א³ בענין נולד ממילא כאשר רש"י יתיר שימוש בנולד זה בשבת ורבינו ברוך יאסור. הרשב"א עצמו חלק על שיטת רש"י ורבינו ברוך וסבר שאיסור ריסוק השלג והברד אינו מדין מוליד אלא מדין דש, גזרה אטו פירות העומדים למשקים וכפי דיני הסוחט התיר "לתת את השלג והברד לתוך כוס שאינו נראה כסוחט", ומוסיף וכותב:

1. דף ב"א ע"ב.
2. בעל התרומה סימן רל"ה.
3. ד"ה "הא דתניא אין מרסקין..."

ועוד הקלו בו לרסק כפירות דלאו בני סחיטה והתירו לרסק אפילו ביד לתוך הכוס כדתני בתוספתא (פרק ד', הלכה ט"ו): 'אבל מרסק הוא לתוך הקערה'.

שיטת הרמב"ם

הרשב"א למעשה הולך בעקבות הרמב"ם בראותו את המרסק שלג וברד כתולדה דדש ולא כדין מוליד. וזה לשון הרמב"ם⁴:

כבשין ושלקות שסחטן אם לרכך גופן - מותר, ואם להוציא מימיהן - אסור. ואין מרסקין את השלג שיזובו מימיו, אבל מרסק הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה⁵..."

הרמב"ם אינו כותב בפירוש את סיבת איסור ריסוק השלג אך כבר עמדו על כך נושאי כליו של הרמב"ם וכן באחרונים נוספים. וזה לשון המגיד משנה⁶:

וכתב ברשב"א ז"ל שטעם האיסור כדי שיזובו מימיו משום גזירת סחיטת פירות העומדים למשקים נגעו בה, וכן נראה מדברי רבינו שהביאה אצל דין הסחיטה ומדבריהם למדנו שאין בהם איסור נולד לפיכך מותר ליתן קדירה או מאכל שקרש שמנינותה בחמה או כנגד המדורה ואין כאן נולד וכן כתב הרמב"ם ז"ל.

כהבנת המגיד משנה את דברי הרמב"ם באיסור ריסוק השלג מדין סוחט הביא אף שלטי הגיבורים⁷:

וטעם איסור ריסוק הברד איכא פלוגתא בין מיימוני וסמ"ג והרמב"ן והרשב"א ובין רש"י ורבינו ברוך והרא"ש ובטור ויש נפקותא לענין נתינת הפשטידי"א כנגד האש ורחיצת ידיים בברד ובשלג בשבת כשמעורב עמהם מים אחרים ושפשוף ידיים במלח ורחיצת ידיים בבורית ולהשתין על גבי שלג וקצתם הוזכרו בדברי הטור סימן ש"יח וש"כ ובדברי מ"מ פכ"א מהלכות שבת ומרדכי יעוין שם...

ובעל מרכבת המשנה⁸ ראה את ענין ריסוק השלג כדוגמא בלבד לשיטת הרמב"ם שאין כלל דין נולד בשבת⁹.

מלאכות שבת - שביחת גוף האדם

נראה שהרמב"ם חילק את עניני השבת לשני חלקים: ענינים הקשורים לגופו של האדם וענינים הקשורים לנפש האדם. וזה לשון הרמב"ם¹⁰:

4. הלכות שבת פכ"א, ה"ג.
5. בגרסת הרב קאפח ובנדפס הקדימו קערה לכוס.
6. הלכות שבת פכ"א, ה"ג.
7. דף כ"ג, עמוד ב' מדפי הרי"ף (אות ו').
8. פכ"ה, ה"ג.
9. לאור דברים אלו כתב הרב קאפח בפירושו (שבת פכ"א ה"ג): "לפיכך מותר בהחלט לדעת רבינו לרחוץ בסבון בשבת אם משום שאין סחיטה בסבון כיום שהוא גוף קשה אם משום שאין בשבת דין נולד כלל... וכן נהגו בחימן מדורות עולם לרחוץ כל גופו בסבון".

ארבעה דברים נאמרו בשבת: שנים בתורה ושנים מדברי סופרים, והן מפורשים ע"י הנביאים. שבתורה: זכור ושמור. ושנתפרשו ע"י הנביאים: כבוד ועונג, שטאמר: 'וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד...'.¹⁰

בהמשך, מסביר הרמב"ם את עניני כבוד השבת ועונגו ומדבריו משמע שכבוד השבת מתבצע ע"י פעולות שהאדם עושה בגופו לקראת השבת, ועונג השבת הינם הפעולות שבהם האדם מענג את נפשו כאכילה ושתייה יתירה על הרגיל בימי החול, איסור התענות וישוב הדעת בשבת. אף עניני דאורייתא שנאמרו בשבת מתחלקים לשני חלקים אלו: שמור - מצד מלאכות שבת האסורות על האדם בגופו, וזכור - מצד רוחניותו של האדם ומחשבתו שבה תפוסה בעניני השבת.

איסור מוליד בשבת הינו דבר הנעשה ע"י גופו של האדם והרמב"ם כלל את כל המלאכות הנעשות ע"י האדם בגופו בתוך ל"ט אבות המלאכה הנלמדות בתורה¹¹ וכן איסורי דרבנן במוליד האסורים משום שבות. וכן כתב הרמב"ם¹²:

נאמר בתורה תשבות, אפילו מדברים שאינן מלאכה חייב לשבות מהן ודברים הרבה הם שאסרו חכמים משום שבות, מהן דברים האסורים מפני שהם דומים למלאכות ומהן דברים אסרום גזירה שמא יבוא מהן איסור סקילה...

לאור זאת מובן שהרמב"ם מכניס את עניני המוליד בשבת כשבות הנסמך לאחת מל"ט מלאכות שבת כשאר עניני השבותים, לאפוקי משיטת רש"י ובעל התרומה הרואים את דין נולד כדין העומד בפני עצמו.

יסוד שיטת הרמב"ם

גישתו של הרמב"ם אל יום השבת הינה כיום הקבוע ועומד מעצם בריאת העולם, "תכלית מעשה שמים וארץ", ללא קשר אל האדם. כדי להוריד קדושה עליונה זו, שבת של רבנו של עולם, אל העולם הזה, אסר הקב"ה על ישראל את אותן המלאכות הנעשות במקום שכינתו בתוך ישראל - היינו במשכן, מלאכות אלו המתקדשות בימי החול בעצם עשיתן בקודש, הושבתו באיש הישראלי המתקדש לקבלת השכינה ביום השבת בגופו.

בנוסף לכך, צריך האדם לקדש אף את נפשו בקדושת השבת ולשם כך נצטווה על זכירת ועונג השבת.

יסוד זה ברמב"ם ניתן ללמוד אף מדבריו בפרק האחרון בהלכות שבת. הרמב"ם בתחילת הפרק מביא את הפסוק: "וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד" ועל סמך פסוק זה מתחיל הסבר עניני כבוד השבת וממשיך לעניני עונג השבת, ולכאורה על פי סדר הפסוק המצוטט היה מתבקש שיפתח בהסבר עונג השבת ולאחר מכן כבוד השבת.

10. הלכות שבת פ"ל, הל"ג.

11. למעט שביתת בהמתו ואכמ"ל.

12. שם פכ"א, ה"א.

אלא שיש לומר שהרמב"ם ראה את מכלול הפסוקים בישעיה¹³ :

אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קודשי וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכוּבד וכבדתו מעשות דרך ממצוא חפצך ודבר דבר. אז תתענג על ה' והרכבתך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר.

הרמב"ם הבין שהנביא מפרט את עניני כבוד השבת בראשית דבריו ואף הקריאה לענג השבת הינה חלק מעשיית הדברים לכבוד השבת ולקראתה¹⁴ וכדבריו¹⁵ :

"איזהו עונג זהו שאמרו חכמים שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר ומשקה מבושם הכל לפי ממונו של אדם".

ומסכם הנביא את דבריו: 'אז תתענג על ה' , אחר שהכנת עצמך כראוי לשבת מוזמן אתה לדרגה הגבוהה ביותר והיא עונג שבת, וכפי שמביא בעל "ראשית חכמה" 16 שפרשו בזהר 17 את הפסוק " אז תתענג על ה' - על ה' ממש". ומוסיף שם בהסברו את ברכת "בורא נפשות": 'על כל מה שבראת - פירוש למעלה מכל מה, משם ברא להחיות נפש כל חי, שמשם הם החיים להחיות הנפשות'.

וכך מסכם הרמב"ם את הלכות שבת¹⁸ :

וכל השומר את השבת כהלכתה ומכבדה ומעננה כפי כוחו כבר מפורש בקבלה שכרו בעולם הזה יתר על השכר הצפון לעולם הבא. שנאמר: 'אז תתענג על ה' והרכבתך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר'.

13. ישעיה ב"ח, י"ג-י"ד.

14. וכפי שהבין הגר"א שכבוד השבת הוא לקראת השבת (באור הגר"א לשו"ע א"ח סימן תקכ"ט סעיף ד').

15. הלכות שבת פ"ל, ה"ז.

16. שער האהבה פרק ז'.

17. פרשת יתרו, פ"ג.

18. הלכות שבת פ"ל, ה"ו.